

Изамаи сваког четвртка
на цијелом табаку.

Стаје за *Црну Гору, Ау-
стро-Угарску, Босну и Хер-
цеговину* :

годишње . . . 4 фор.
на по године . . . 2 „
на четврт године 1 „
за *Србију и све друге земље*.
годишње . . . 15 франка
на по године 8 „
на три мјесца 4 „
у владу.

ЦРНОГОРКА

ЛИСТ ЗА

КЊИЖЕВНОСТ И ПОУКУ.

Уредник:

ЈОВАН ПАВЛОВИЋ.

Претплата из Црне Го-
ре и сва писма шаљу се
само уреднику.

Претплата из Србије у-
пућује се Великиру Вало-
жињу у Вноград, а из дру-
гих крајева под адресом
Р. Ramadanić Cattaro
(аа „Црногорку“).

Претплату примљују сви
наши књижари и новина-
рске експедиције. Не-
франкирана писма не при-
мају се.

БРОЈ 29.

Четиње, 30. Августа 1884.

ГОДИНА I.

Х А М Л Е Т,

Краљевић Дански.

Трагедија у 5 чинова од Вилема Шекспира, с инглеског превео др. Лаза Костић.

ЧИН ПЕТИ.

Прва појава.

Гробље.

Долазе два Гробара с мотикама и т. д.

Први Гробар.

Да ли се може сахранити хришћанском сахра-
ном, која тражи сама себи спас?

Други Гробар.

Ја ти рекох, може, за тој јој одмах копај гроб :
мртвачки прегледач испитао је и нашао да је треба
хришћански сахранити.

Први Гробар.

Како то, кад се није утопила у самообрани?

Други Гробар.

Е, па тако се нашао.

Први Гробар.

То би морало бити се offendendo, иначе не
може. Јер овако стоји ствар : Ако се ја утопим хо-
тинице, то доказује неки рад : а рад има три гране,
што се уради, што се учини, и што се изврши :
шљедователно, она се утопила хотимце.

Други Гробар.

Јеси л' чуо, чича копкало, —

Први Гробар.

Допусти ми. Овађе стоји вода : добро : овдје
стоји човјек ; добро : Ако човјек пође к тој води, и
утопи сам себе, овда, хоће л' неће л', пође ; разуми-
јеш ли то ? Аа' ако вода дође к њему и утопи њега,
он овда не утопи сам себе : шљедователно, ко није
сам крив својој смрти, није себи прекратио живота.

Други Гробар.

Је ли то закон ?

Први Гробар.

Да бо'м е да је ; закон о мртвачком прегледу.

Други Гробар.

Хоћеш ли да кажем право ? Да то није била
велика госпођа, не би је сахранили хришћански.

Први Гробар.

Е, то ти је : Тим је жаљосније, што велика
господа змају овог свијета више повода да се топе
и вјешају, више од својих ближњих по Христу. Хајде
мотико ! Нема ти старе владете до баптована, копа-
ча и гробара ; они се држе Адамовог заната.

Други Гробар.

Је л' он био владелин ?

Први Гробар.

Он је имао прву црб — ачу.

Други Гробар.

Па то није ништа.

Први Гробар.

Шта, ништа ! Ти си незнабожац. Грбача је од
грба, а знаш ли свето писмо ? Писано јест, Адам је
копао ; а је л' могао копати без грбаче ? Да ти за-
дам друго питање : ако ми не одговорити добро,
признај сам. —

Други Гробар.

Хајде само. —

Први Гробар.

Ко гради тврђе и од зидара, и од бродара, и
од грађара ?

Други Гробар.

Онај што прави вјешала ; јер та зграда прежи-
ви хиљаде походника.

Први Гробар.

Ти си домишљан, вјере ми ; вјешала, то је добро :
Аа' какво добро ? добро за оне који чине зло : а ти
си учинио зло рекавши да су вјешала тврђе грађена
од цркве ; шљедователно, вјешала су добра за тебе.
Још један пут, хајде.

Други Гробар.

Ко гради тврђе и од зидара, и од бродара, и
од грађара ?

Први Гробар.

Де кажи ми то, па иди кући.

Други Гробар.

Да ви'ш, сад умјем.

Хајде.
Први Гробар.

Други Гробар.
Да га враг носи, не умијем.
(Долази Хамлет и Хорације понздаље.)

Први Гробар.
Не мућкај више главоу око тога; јер кад се магарац усини, бадава га бијеш, не ће потрчати: па ако те ко успита то, кажи му, то је гробар; куће што их он гради трају до страшног суда. Хајд, иди крчмару; донеси ми полић ракије.

(Одлази други Гробар.)

Први Гробар.
(Копа и пјева.)
Хеј, млад сам и ја мубио, ој, мубио,
У милости, у сласти,
У то сам врјеме мубио, ој, мубио
Ка' да ми је у власти.

Хамлет.

Зар тај клипан не осјећа што ради, кад пјева а копа гроб?

Хорације.
Навика му је олакшала тај посао.

Хамлет.

Тако је то: беспоселна рука је најосјетљивија.

Први Гробар.
(Пјева.)
Ал' врјеме ће мене да муби,
Што немилости бије,
Са св'јета ће да ме попули,
Па био, па и чује.
(Извази једну лобању.)

Хамлет.

У те је лобање био језик и могла је некад пјевати: како је овај зевзек фиска о земљу, као да је вилица Кајинова, првог убице! Можда је била главура каквог политичара, ког сад овај магарац надмудрује; или кога што је хтио подвалити Богу, зар не мож' бити?

Хорације.

Може, господару.

Хамлет.

Или каквог дворана, што је умно казати: „Добро-утро, слатки господару! Како си, добри господару?“ Ово као да је био господин Некоговић, што би хвалио коња господина Чеговића кад би наумно занскасти га на поклон; зар није можно?

Хорације.

Да, господару.

Хамлет.

Да, тако је то: па сад, госпоно! Црвкосаво; сва она, а по вилицама клонара гробарева мотика: То је красан преврат, само кад бисмо били вјешти познати га. Како је било скупо хранити те кости, па сад се играју с њима чуга! Моје ми сијевају кад помислим на то.

Први Гробар.

(Пјева.)

Мотика и трикоки, трикоки,
И ланин један гуњ,

Хој, па још један мали гроб,
Ди шоба лане уњ.
(Извази једну лобању.)

Хамлет.

Ено друга! Што то није лобања каквог адвоката? Гдје су му сад његове подвале и чивије, његови параграфи и кајини? Што трпи да га тајне-зграпни завраза сад ћупка око ћуде том каљавом мотиком, те му не запријети тужбом тешке тјелесне повреде? Хм! Овај братац опет имао је некад бити куцац великих земаља, са својим баптинским књигама, својим арендама, својим уговорима, својим двоструким јемцима, својим судбеним отказима. Зар му двоструки јемци неће више ујемчити од ове једно-струке јаме? Зар је ово његова судбина судбина? Зар му не поможе више суд, да му се у овај драгоцјени суд не уеуди прашина и блато? У ову кутију тешко да би стала само преносна писма његових земаља; па зар сам господар нема више? А?

Хорације.

Ни јоте више, господару.

Хамлет.

Не прави ли се пергаменат од овчије коже?

Хорације.

Да, господару, и од телеше.

Хамлет.

То су овце и телад што траже у том јемства Да запитам тога клипана: — Чији је то гроб?

Први Гробар.

Мој, господине. —
(пјева)

Хој, па још један мали гроб,
Да гошпа лане уњ.

Хамлет.

Ма и те није твој; јер ето лежиш у њему.

Први Гробар.

Ви лежите изван њега, господине, па за то није ваш: оно ни ја не лежим у њему, па ипак је мој.

Хамлет.

А ти се слажеш у њега чим слажеш изван њега да си у њему на да је твој: он је за мртве, није за живе, за то си слагао.

Први Гробар.

То је жива лаж, господине; хоће да утеше, од мене к вама.

Хамлет.

Који је то, што му то копаш?

Први Гробар.

Није никоји, господине!

Па онда која је?

Први Гробар.

Никоја.

Хамлет.

Кога ће ту сахранити?

Први Гробар.

Нешто што је било женско, господине; ал' Бог да јој душу прости, умрла је.

Хамлет.

Како се лола измиче! Мораш говорити по типу, ако нећеш да ти извуче ријеч. Тако ми Бога! Хорације, има три године како те мотрим: овај се свијет тако већ отео, да сељак чена дворану на пете. Од кад си ти Гробар?

Први Гробар.

Од свих дана у години баш оног дана почех, кад је наш пређашњи краљ Хамлет навлadaо Фортибраса.

Хамлет.

Колико је од ото доба?

Први Гробар.

Зар ви то не знате? То зна свака будала. То

Mens sana in corpore sano.

(Из рукописа: Мозак и срце у књижевности).

(Наставак).

Из те приче види се не само какво је доба и какве су нарави онда биле у Инглеској, него нарочито и то какве је нарави био исти Шекспир. Као што је у том случају скакао стрмоглавине у бездано море љубави, тако и у свјема осталијема.

Али зна се посебице за ужасну свезу његову са једном женом, која је спадала у срамно коло онијех жена, те се радо стављају у хоризонталнај положај. Та жена раскинула је у Шекспира љубавну страст до највишега степена. У тој страсти толико се Шекспир као војак на огњу. Из огња те грешне али силне љубави нпкли су они красни сонети Шекспирови, у којима се не зна шта је љепше: да ли њежност или горчина њихова. Личност Шекспирова мора тек да се тражи и открива у драмама његовим; овдје је она скоро са свијем откривена, и ко хоће да позна Шекспира, нека чита његове сонете. Ту су његове исповијести пред строгим судијом сопствене савјести, ту тужба и обраба мужа и љубавника у ужасном трагичном сукобу. Пред савјешћу својом видио је себе Шекспир прва и нечиста, али дах љубави био је тако жесток, да је пред њим посукнуло чисто огледало савјести, и немоћи Шекспир топио се у наклу грешне љубави много година. Црнока жена била је тај демон, који га је везивао сплдром за слатки накао. Тек послејне много година открио је Шекспир да је та жена њему невјерна, да је права „хоризонталка“. Ово је трагичност још већма заострило, јер обје стране стоје једна према другој грјехом обезоружане. Ту стоји жена невјерница, али жеп „декла-сирана“, према мужу невјерску, који је нау-стно закониту жену и рођену дјецу. Пребацивања не врјије, јер је грјех на обје стране,

је било истог дана кад се млади Хамлет родио, онај што је полудио и што га послаше у Инглеску.

Хамлет.

Е, да! Па зашто су га послали у Инглеску?

Први Гробар.

За што! што је полудио: тамо ће се опаметити; ако не, толико и чини.

Хамлет.

За што?

Први Гробар.

Не ће му се познати; тамо су људи исто тако махнити као и он.

(Наставиће се).

као што Шекспир генијално изводи у 142. сонету:

„Love is my sin, and thy dear virtue hate,
Hate of my sin, grounded on sinful loving:
O, but with mine compare thou thine own state,
And thou shalt find it merits not reproving;
Or, if it do, not from those scars of thine,
That have profaned their scarlet ornaments,
And seal'd false bonds of love as off as mine,
Robb'd others' beds' revénués of their rents.“ *

Љубав, и ако је грешна, заслијепила га са свијем, те не види више какве му је врједности предмет љубави. Мозак му лјегло каже, шта треба да чини, али бадава, кад је срце прекипјело страншћу, па на пошљетку и мозак мора да положи оставку на своју владу:

„My reason, the physician to my love,
Angry that his prescriptions are not kept,
Hath left me...“ **

Па како га је и разум већ оставио, пита се у јаду, која је то сила, што таква чуда чини:

„O, from what power hast thou this powerful might,
With insufficiency my heart to sway?
To make me give the lie to my true sight,
And swear that brightness doth not grace the day?***“

Тек године 1596 изабвио се тихех слаткијех мука, тога пакла у рају, кад му је стигла вијест, да му је умр'о јединац син, Хамлет. На

*) У прозаичном пријеводу гласи овако: „Љубав је мој грјех, а твоја драга врлина мржиња, мржиња на мој грјех, основана на грешној љубави: али пореди моје стање са твојим рођењем, па ћеш наћи да не заслужује укора; или ако га заслужује, онда не са тих твојих усница, које су окаљале свој румени накит, и толико пута као и моје запечатиле лажно везу љубави и од прихода туђијех поштеља крале чисту добит.“

**) „Мој разум, љекар моје љубави, прејадк што му не примам приписе, науестио ме...“

***) „Која сила даје ти ту силну моћ, да ми слабошћу срце опрхваш? Да начиниш варилицу од мојега доброг вида, на да се закљинем, да свјетлост не украшава дана?“

пролеће, идуће године, већ га видимо у крилу његове породице. Јадна Аница морала је много поднијети за то вријеме; па да би је ваљда колико толико заваљао, дао јој је сазидати лијепу кућу с баштама у околи и усадно је красну мурву баш пред кућом, гдје се последице често са женом и дјетом забављао, кад се са театарске сезоне враћао дома.

Али стара жипа још га није издала. „Што дикла навикла“. И ако се редовно враћао са театарских сезона дома, није пропуштао ни једне прилике, а да се редовно не сврати и у лијепе крчмарице у Оксфордској гостионици „код круне“, с којом се врло радо забављао. Та крчмарица имала је једнога синчића, који је врло радо имао Шекспира, а и Шекспир се врло радо играо с њим. Сваки пут, кад год би се Шекспир враћао из Лондона, дијете би преда њ љазило даљину путу у сусријет и радовао би му се „као своме оцу“. Једнога дана, кад је дијете трчало пред Шекспира, сретне га мјесни парох, па ће га упитати: куда тако трчи? Дијете му одговори: „идем да сретнем мог по Богу кума“ (god-father). На то ће га духовник укорети овим ријечма: „Боље рећи оца, мој синко, јер знаш како гласи трећа заповијед боља: не пријемли имене Господа Бога твојега вује!“

Готови смо с љубављу Шекспировом. Долази на ред вино. Једно иде с другим. По свим извјештајима, које имамо о Шекспиру, може се рећи поуздано, да он није био „апостол апстиненције“ нити да је припадао ма којем друштву умјерености. А има их доста, који потврђују, да је Шекспир био тепка пијаница, да је у друштву својих пријатеља Дрејтна и Бен Џонсона по читаве дневи и ноћи пијачио и вукао се по крчмама и да је на пошпетку од пића прерано умр'о. Нема сумње, да је Шекспир исто тако ексцесивно радио имао вино као и жене. Био је у друштву велики весељак, па ако хоћете и бекрија. Мора је да је већ из Страторда попио велику жећ, а у Лондону, у друштву својих другова-глумаца, унао је у пуцу бачу. Ишао је врло радо у крчме. Неки хоће да га извине, наводећи, да му је то требало „ради психолошких студија.“ Могуће! Но да је Шекспир те студије чинио уз пуне боцуне, и то је изван сваке сумње. Познато је, да је најрадије ишао у крчму „код свињске главе“ у Истчипу, на онда у крчму „код морске дјевојке“ у Бредстриту, једном сокачићу од Чиссајда, близу куће гдје се родно Милтн. Ту су се састајала на пијанку весела браћа, међу којом су Шекспир и Бен Џонсон главну улогу играли. И доцније, кад се вратио из Лондона кући, нијесу престајале пијанке, јер хро-

пичари јављају, да су му често долазили гости из Лондона, који су се код њега по неколико дана зачили.

Ако стоји то, да је Шекспир у животу свом прекомјерно пио и љубио, шта хоће да се изведе одатле?

Ништа друго него да Шекспир није био човјек нормалнога тјелесног састава, да главни органи његова тијела: мозак, срце, живчана система, нијесу радили са свијем по физиолошким нормама, да у том одступу од нормалности ваља тражити материјалну подлогу за величину његове душе, да код њега није био у свему „corpus sanum“ (тијело здраво), а ипак је била „mens sana“ (душа чила). Динамизам душе, овакав какав треба за пјесништво, појављује се код њега у слабости тијела.

Да је био апормалан, показују прије свега његови експеси у љубави. Ми смо већ напријед показали, да нормално сложен човјек не може чинити иступе у љубави, најмање онакове какве је Шекспир чинио. Сам каже, да га је памет оставила, а страст му опхрвала срце. Тако и јест, кад се узме на ум, да је могао жену и дјecu оставити, и предати се у руке жени невјерници, жени блудници, а не могао се ишчупати од ње. Нормално саграђени људи никад тако не чине. Да је Шекспир био од те грађе, он би остао код своје Анице цијелога свог вијека и изродио би с њом красну дјечицу. Но у том случају не би се данас ни знало за име Шекспирово, нит би свијет уживао у дивним позоришним дјелима његовим, у којима се огледа све живо, у великом и малом. Ми обични људи, који све мјеримо аршином нашега катхизиса, ваља да опростимо великом генију велике пестује, који су свом неодељивом силом избијали из његовог необичног организма исто онако, као што су му одатле избијала и велика дјела његова, којима се и данас дивимо.

Пијанац је био! И то свједочи, да није био нормалан, да му је нешто фалило. Вазда нешто није на свом мјесту или фали нешто у тијелу опијех људи, који су вазда жедни вина: или им је срце ослабило, па тражи оснажења (наравно палпативнога) у вину, или је живчана система пренапрегнута, па јој је од потребе сок од винове лозе, да је стипна и умпри, да је пријатно расположи, ако ће бити и за кратко вријеме. Човјек, као што је био Шекспир, онакав као што га видимо из позоришних дјела и сонета његових и као што га познајемо из кајдуковања његовог по пространом царству љубави — такав човјек није могуће да није зарана заморно своје срце и потресао из темеља ову мрежу од жипа, те се зове живчана система. Таквом апормалном човјеку требало је вино

Он је био пијанац по морању. То су били, из истијех узрока, и многи други пјесници прије њега и после њега, као што ћемо видјети, кад буде у овом дјелу ријеч о „алкохолизира-ном пјесништву.“

Али, ако је Шекспир према слогу свога тијела, према његовој радњи и потрошњи, морао пити алкохолска пића, за дивно је чудо, да та пића код њега нијесу имала опаково дјелство као код осталих пјесника.

Познато је, да алкохолна интоксикација производи реакцију, из које ниче меланхолија, пад животне енергије праћен неким неизвјесним болом, неком тугом, неким црним и мрачним погледима на свијет. С падом животне енергије пада и сласт живота, те кога то задеси, око њега је све црно, мрачно, мрско. Та жшца јако се опажа код свију великих алкохолизира-них пјесника (Бајрон, Пушкин, Мисе, — па, ако хоћете, и наш Ђуро Јакшић). То су на сваки начин велики пјесници, али вазда мачурни, очемерени. Нијемци их називљу пјесницима бола свјетског — велтшмерца — због тога, што хоће да изведу жину и тон њихова пјесништва из сукоба њиховијех идеала са реалним свијетом, те им је тобож због тога пјесма љута, мрска, црна, окупена, болна. У самој ствари тај „велтшмерц“ има врло материјалну подлогу: долази просто од јаке употребе алкохолних пића.

За дивно је чудо, да код Шекспира пиће није имало тога дјелства. Нигдје у његовим дјелима, ни у позоришним комадима на ни у лирици, нема ни трага алкохолном чемеру и болу или — како би Нијемци рекли — „велтшмерцу.“ Глава његова никад не бучи, нити се познаје да му кроз мозак жури алкохолизирана крв. Она је увијек јасна као сунце. Око му никад није замућено од набреклих крвних саеуда, да види све крваво и мрко; не, него је бистро као суза, па разбира све чисто и јасно. Због тога је он и могао бити тако велики драматски пјесник, што ни један од алкохолизираних пјесника није и не може бити, јер им је посматрање одвећ субјективно. Код Шекспира је то за чудо објективно; било да посматра чо-вјека, било да посматра свијет, он их посматра у правом облику њихову. Спољашњи утичеци код њега се вјерно предају мозгу и вјерно истискују на поље, без икакве субјективне при-мјесе.

Колико је био надмоћнога умља, Шекспир је ипак знао, гдје треба, затиснути умље и пу-стити сав мах сили фантазије т. ј. игри живаца, чулних органа и срца, како само може бити у човјека аномалнога. То се најљепше види на његовим сонетима, у којима је Шекспир прави

лирик са најживљом фантазијом, пред којом, као што сам вели, мозак полаже оружје. А јаку фантазију може имати само аномалан човјек, што је и самом Шекспиру познато било (Дух у „Хамлету“ вели: „Conceit in weakest bodies strongest works“ — уображање најепажније ра-ди у најслабијим тијелима).

Кад све на једно скупилимо, може се рећи, па и са нашега гледишта потврдити, што су до сад већ толики прије нас рекли: да је Шекспир највећи пјесник — ми ћемо додати: моз-га и срца, највећи пјесник цијеле људске душе. Било је пјесника, има их и данас и биће их и у наредак, којима пјесма извире из погледа, из слуха, из срца и т. д. Шекспир је једини, који је пјевао хармонично мозгом и срцем, свјема живцима и чулним органима, цијелом душом својом.

Тако је могао пјевати само човјек необич-нога склопа тјелеснога. Таквога је склопа мо-рао бити и Шекспир: силан дух у тијелу анор-малном.

Тако аномално сложена материја, радећи необичном силом, морала се прије обичнога вре-мена дезорганисати. Но она је и после своје дезорганизације остала бесмртна: не само по ономе што материја никад не умире, него и по ономе што је избацила из себе док је радила у организму живиога који се звао Шекспир: по бесмртним дјелима Шекспировим — бесмртним бар дотле, док је људи оваквога састава на овој земаљској кори.

При опроштају од Шекспира, прије но што пођемо к његовом земљаку Бајрону, да се сјетимо оне апотеозе Хердерове:

„Wenn bei einem Manne mir jenes ungehe-
re Bild einfällt: hoch auf einem Felsengi-
felsitzend! zu seinen Füßen Sturm, Ungewitter und
Brausen des Meeres; aber sein Haupt in den
Strahlen des Himmels! — so ist's bei Shakespe-
are. Nur freilich auch mit dem Zusatz, wie unten
am tiefsten Fusse seines Felsenthrones Haufen
murmeln, die ihn erklären, retten, verdammen, ent-
schuldigen, anbeten, verleumdern, übersetzen und
lästern, — und die er alle nicht höret! *)

(Наставиће се).

*) „Ако има човјека, код кога ми ова огромна слика на памет пада: сједи на врх тисера! крај но-га му бура, непогода и хука морска; а глава му у зрацима небеским! — то је Шекспир. Само дабомо и с додатком, како дође при најдубљој стони кршно-га му пријестолога гомили мумљају, које га тумаче, спасавају, проклињу, извињавају, обожављу, оговара-ју, превале и грде — а он их ни једнога не чује! „

Тишина по олуји.

(Леопарди).

Олуја је прошла: ено тице
 Ђе ликују и коког на поље
 Ђе се враћа и опет пошјева.
 Са запада ведрина разбија;
 Неста магле и јасно се види
 У долини рјјека. Свак је весео,
 Свуда стоји жамор, свуд се ради.
 Занатлија с работом у руди
 Да погледа како је помаља
 Пјевајући на врата; женица
 Воде хладне иде захватити;
 А бантован опет наоколо
 Свакидање викање наставља.
 Ево сунце опет по брдима
 И селима ће се осмјехива.
 Кућна чељад раствара прозоре,
 А с пута се из далека чује
 Звекетање звончића; путничка
 Кола шкрине, опет даље кречу.
 Свако срце плије у радости.
 Кад је ко сад живот тако мио,
 Тако слadak? Кад ли човек врши
 Своје брнге толиком љубављу?

Ил' се врћо на рад, ил' почињо
 Нови? Кад ли бједа се својијех
 Мање сјећа? Радост, чедо туге,
 Радост празна што страх прошли р'
 С ког се смрти страшио, ко жићо
 Мраијаше; с ког у трајној муци
 Народ смирзнут, блијед и мучаљив
 Знојио се и тресб видећи
 Ђе нам пр'јеги ршум и громови.
 О природо штедра, јесуд ово
 Дари твоји, ово ли насладе,
 Што смртнијем пружаш? Међу нама
 Избјећ муци то је уживање.
 Ти невоље сијеш објеручке;
 Јад сам ниче; а оно радости
 Што по чуду ће донесе туга
 Велика је добит. Људи роде,
 Ти љубимче неба, срећан ли си,
 Када ти је просто одахнути
 Од зла којег; а кућ' сретнији те те
 Смрт избави од зла свакојета.

Т.

На повратку с Бранкове свечаности.

IV.

Од Вуковара до Тријешња.

(Свршетак.)

Код Осијека жељезница предају Драву, па иде до Печука с сјеверо-западу, омаке се опет синути к Драви, покрај које иде до Закања све по пространијем равнинама, ће-ће бријешницама окићенијем и из далека планинама ограђенијем, особито с југа, тер је овуда много пријатније путовати него од Пеште до Новог Сада недогледном, монотомом оном равнином, по којој ти се чини да си у сред океана.

У Закању смо били око поноћи, ће ми се требало искрпатти да други влак чекам два дуга несонсана сата. Тако сам преко Крижевца и Загреба по ноћи прешао, тер по Хрвацкој нијесам ништа видио, него само на колодвору загребачком чуо мађарски језик, као у сред Добрећина. И тада сам се тек горко могао насмјјати овијем хвалама, како „Хрвацка узива вишу аутономију него шпациарски кантони“ и како „хрвацки народ не плаћа данак него има своју династију“ — *ipissima verba*, што је у млетачком „Темпу“ од 28. Августа 1877 дао печатати један на гласу првак хрвацки из Загреба, да обрани Хрваство, које је један дописник истог листа био назвао анахронизмом, ш његове улоге у рату српско-турском. Како је свињало, тако је влак иначе врло лагана, јер није било него цилијех пет вагона од све три класе, све више јурио к личијем планинама на мјеста голијема а на мјеста гором обузетијема, проа које се провлачи жељезница све докне се изнад Ријеке море не угледа. На ријечи сам одсио у великој гостионици „Буропа“, најближој пристаништу пароброда, а с друге стране у средишту града, ког сам жељено прегледати да видим да ли је што напредовао од назад десетак година. Морам признати да сам великога напретка нашао. У луци много више

бродова, по улицама много више живота. Мађари се муче на сваки начин, да се ово пристаниште што више развије, које сматрају као свој природни издазак на море. За то влада пештанска најпослије обављује цијене на превоз трговине, која иде жељезницом на Ријеку. С тога се ту гради и једна велика фабрика ради рафинирања каменог уља, које ће се тако увозити грубо без икаквог љукурка, одакле ће Ријека велике користи имати. Али није ни мало мађаризација ушјела. Ријека остаје талијанска варош као и Тријешње, бар по синољашности.

Ријека је врло лијена и нова варош, правимјем и широкијем улицама исрекрптана, које праве велике дво — и трокатнице, међу којима има тако лијенијех, каквијех се може наћи тек у Бечу и Пешти. По гостионицама је лукеуе ништа мањи него у Тријешњу и Бечу. Број становника већ допире 17000. По примјетном напретку од ово десетак година Ријеку чека лијена будућност, као што чека и Сплет и нап Дубровник тек их споју жељезнице са богатијем земљама, којима су природна врата на мору.

Ја сам мислио с Ријеке у Сплет, ће ме чекао мој добри пријатељ г. Тудина, вриједни преводиоц „Горског Вијенца“ и велики пријатељ Црне Горе, да на његовом љетникову у убавијем Каштелима код Трогира који дан преводем, али сам на Риједи дознао, да ми је брат Б. приснио у Тријешње, тако опет шједем на жељезницу пут Тријешња.

Самном је у купе један средовијечан господин, који ме смијерало кадгођ му се прилика пружила. Тако је и он мој позорнош на себе привуко. Мислио сам да је какав пошједник из Истрије „иредентиста“. Текер се влак кренуо примакао сам се прозору да посматрам дивно позорје на Кварнеру, *Che Italia chiude e i suoi termini bagna*.

Ко је путовао шјевејерном обалом јадранскога мора а није Кварнер запамтио ил' бар га се страшио? А како је

сада миран био! По њему су непомични стали бродови разалстијех једара као лабудови, а знад површине му огледаху се села и вароши, што се по истријанској живописној обали бијеле, као према зрцалу. Тер одма пресвијечем напе љутање и запитам мог сапутника талијански: која је оно лијепа варош према нама. Он ми одговори такођер талијански, да је В о л о с к а. По овом имену словенско, које ми напомену име талијанско В о л о с к а, увиђех одма да сам се преварио, што сам мислио да сам е јединијем иредентизмом инао. Промислех, ово има бити који Словенац из унутрашњости Истрије, и одма стадох ш њим српски говорити. Видим да и он доста лијепо српски говори. Тер стадох сумњати, да ли је и Словенац. Кад е ким сам се ја сам заступ у једноме кулеу напашо! Са г. Пиленићем, заступником на забачком сабору, познатијем Ст а р ч е в и ћ а н ц е м! Г. Пиленић је адвокат на Ријеци, чини ми се да је у Падови учио, тер је на њему италијанска уљудност и новија италијанска књижевност и политика јако дјелствовала. И ја сам видио да се може и са старчевићанима разговарати. Одма сам искрено стао говорити што мислим о старчевићанству, што ли у ошће о хрватству. Г. Пиленић ме увјеравао, да др. Анте Старчевић нема онога ауторитета на странку права, као што се у ошће мисли; још више да јој попушта и за њом се поводи у многим питањима. Што се пак њихове политике тиче, увјеравао ме да она тежи истоме циљу као и српска, него само да им се путови за сада разлизе. О Црној Гори ми је говорио највећим одушевљењем, о Књазу Николи највећијем поштовањем. Из свега његовога разговора могао сам увијети, да су многи старчевићани на данашњој естранутици са изначене историје, коју им попови пишу, тер када би до извора истине дошли,

ми бисмо се лако споразумјели. Иначе старчевићанство је једини елемент у хрватском народу, који је у истини независан од владе и од поповства, али узалуд када су му обоје у почетку без његовога знања душу и крв отровали мржњом на Српство. Који Хрват први устане, да открије своме народу узроке тога тровања, то ће бити највиши Хрват овога вијека; но је трудно да ће се овај вијек њиме подчићи.

Кад смо стигли у Монфалконе више Тријешта, докле је мој сапутник одпо на купалила, зачудио се у који смо час долећели е Ријеке: тако смо се добро находили. Ту већ немогосмо друго него један другоме дадосмо посетнице, етиенуемо неколико пута један другоме десницу, и расгадосмо се најљубезније. Колико би помогло напему зближењу, кад бисмо се овако чешће суеритјели, и међусобно упознавали!

У Тријешту ме на колодвору брат дочекао, е којијем сам неколико дана провео саставајући се са моје два рођака, који се такођер тада ту налазаху на заповијед трговачкијех бродова, и са колегама мога брата, лојдовијем капетанима. Тријешто је било средиште Бокеља помораца, и сада је у колико је поморства. Ту су били Куртовићи, Гончевићи, Квекићи и многи други Срби, који у своје бродове давали Бокељима да заповиједaju, што је био узрок златног вијена Воке. Али нијесу сами Срби Бокељима давали своје бродове. Морозини, Миствоваћи, Раљи е дружијема куће су грчке у Тријешту, које су такођер Боку помагале, тер се са захвалношћу еномињу. Сада опет наши капетани на лојдовијем паробродима ту се вазда находе, на ту и своје фамиље доводе; тако у Тријешту и послје пропасти трговачког бродовља остаје и на даље српска, еспецијично бокешка колонија.

CRNE GORE ĐURĐE

Мојој милој ЈЕВИЋ

(По Мицкјевићу.)

Кад весла а румена
Ти уста отвориш,
Тад њекије годубице
И гучеш и збориш.
Ја е трепетом слушам тада
И изван сам себе,
И бојим се да рјечицу
Проговорим тебе . . .
Ка' гроб мучим — и блаженства
Другога ја нећу,
Јер слушат' те за највећу
Држим сласет и срећу!

Но кад очи разгоре ти
Јасније кристала,
Бисер-зуби кад забјеле
Сред уена корала,
А на дивно лице румен
Почне да се шири . . .
Смјелије ти гледам очи,
Срце е' узнемири,
А устима врућим, млада,
Све к твојима хрлим,
Слушат' ми те трудно тада,
Јер хоћу да грлим . . .

Ј. Поповић-Липовац.

Под Острогом 1884.

(Наставак)

Да видите наше намастире!
Нар. Пјесма.

Ону вечер, кад смо стигли под Острог, нијесмо могли прегледати манастир, једно због умора — није пала, за дан приспјети е Ријеке под Острог! — а друго због дебелог мрака који се већ давно снуетио био на манастир и цијелу му околину.

За око, дакле, не бијаше те вечери ништа. У толико више за ухо. Пјесма и појевка разлијегаше се на све стране. Многобројни народ, мушко и женско, старо и младо, богато и сиромашно, врвијаше око манастира. Дјевојке младе, по двије и двије или по више њих у један ред ухаћене, метијају или ходећи, пјеваху народне пјесме. На више мјеста ипране пригорско оро уз јуначки поклич. Испод сјеница и шатора чујаше се глас јаворових гусала. Око веселе ватре слушаху јунаци црногорски, што им пјевач пјеваше.

Уморни полијегаемо. Пјесма негод наших прозора пратила нас је у крило Морфејево; гласови њени не престајаху на пољу, но све слабије допирашу до наших ушију, док се најпослије са свијем изгубише. Сан нас је превладао. . .

Кад се сјутра у зору пробудио, на пољу се још чула пјесма и пољевка. Има дакле ком није долазило сан на очи; има ком је срце било једно пјесме, на су и живци морају служити тој жељи, ако ће се и пренапетнути од умора. И то бива, јер није сваки дан слава под Острог.

Дигосмо се и наредисмо. Кад изидосмо на поље, имамо шта и видјети.

Најљепши прољетњи дан разлио све красоте своје над нама. Небо чисто и ведро као црло, заплавило јаче но игда над зеленилом око нас. Сунце тек се родило преваљује зрацима својим преко Острошкијех Грета упирући златом својим у огромна брда са ону страну. Око нас сват у наокола зелена гора и шумарци, у којима свакојаке птице своје пјесме јутрње гласе. Изнад нас уздижу се у свом величанству огромне Острошке Грете. Под нама пука цијела долина бјелопављешка, простирући се од Пшанице на до високога Гарча. Поред зелене долине гледасмо Зету како се вијуга као сребрна врица. С ону страну долине пружају се у бескрајном ланцу голема брда прешивачка.

Казао сам већ на једном мјесту, да су наши стари, градећи манастире и задужбине, посвједочили, да је у њих било јако развијено чувство за природне љепоте. То сам нашао потврђено при сваком нашем манастиру, који сам имао срећу видјети. То налазим у потпуној мјери запечаћено и у манастиру Острогу. А ако је слободно поређамо црнџи, чини ми се, да се не бих огријешно, кад бих рекао, да је манастир Острог, што се тиче природне љепоте, најљепша задужбина српска. Сви су лијепи, ма ои им је свијема круна. Бар мени се тако чини. Фрушкогорски су манастири лијепи, јер је лијена Фрушка Гора. Ја сам их све видио и толико пута днеси и ноћи у њима проводио. Никли су на најљепшим мјестима. Бијеле се из зелене Фрушке Горе као бијели лабудови. Из далека изгледају, као да су из бијелог цукра исјечени посред мријех гора. Кад се ближе к њима приступи, види се на грађевинама, да су богати, или бар да су некад били богати. У том погледу не може се с њима сравнити манастир Острог, али зна се и за што; зна се, шта је овај мученички браник народа црногорског за неколико вјекова поднио и колико је крвничка рука синала пут њега ватру и пропаст. Но ако му је та рука и могла толико пута порушити грађевине и сравити их са земљом, није му могла разорити оне богодане величанствене природе око њега, с којом се ни један крај Српства сравнити не може. Фрушка је Гора лијена, али јој фале ове колосалне димензије, с којима се само Острог поносити може. Фрушка је Гора обла, питома, мека, па и утесак, који чини на човека, не задира дубоко, не оставља трајнога трага. У њој се човек осјећа лако, благо, пријатно; куд погледа, све му се смијени; све је заокружено, покривено, одјутнуто; све је некако у питојој линији сведено, тек се почело помаљати изнад равнице; ништа се не испиње небу под облаке, ништ не стрњи у оштрим, стрмим линијама. Богата издана природа у Фрушкој Гори показује чисто само лаку страну живота; чисто каже: пружи само руку, па имаш све што ти треба. Такови су од

прилике и сви остали манастири у Србији, Хрватској, Далмацији и Воци Которској.

Како се разликује од њих манастир Острог! Он није грађен у питоми, у долини бјелопављешкој. Што би тамо било од њега у времена борбе за слободу и независност? Не би му се знало ни трага. Он је морао ићи за Црногорцима, који су гнијезда своја савијали у врх тимора.

И Острог је тако једно гнијездо, свето гнијездо. Представите себи два ланца од горостаснијех брда, којима се задњи кракови све више и више једни другима примичу стјешњавајући међу собом зелену долину и бистру ријеку те се кроз њу вијуга. На сјеверном крају онога крака тихјех брда, који лежи с лијеве стране ријеке Зете, диже се на врху огромна стијена, са свијем гола, диже се са свијем перпендикуларно у вис, да је страха погледати је. То није стијена као што се друге, него читав природни град, који својим огромним, оштрим, голим плетњима, о која се за луду ломе муње и громови, може ласно прокисити, као каквој дјечајој играци, и најстраховитијим изналастима људскога разаравања, и најстраховитијем бијесе људском.

Кад се човек на том мјесту погледом осврне око себе, не зна управо чему ће се већма дивити. Погледа ли изнад себе у голема грете острошке, чисто га нека звана језа обузме; чисто му се учини као да те грете очи имају, али какве очи? мрке и мргодне, у које чисто не смијени да погледаш од страха. Па рекао би скоро, као да те грете и уста имају, и као да нешто зборе, и ако су нијеме; чисто им чујеш потмули глас: ко си ти, прве један, те чепаш ову земљу уздигнутом главом? покљони се пред величином мојом и онога који ме је саздао!

Кажу да је при великој морској бури и најокорелији грешник побожан. Ко нема прилике да путује по мору, већ дође у манастир Острог, под Острошке Грете, па ће бити побожан и без мора и без бури, на највећој тишини дана, при највишој свјетлости сунца.

(Наставље се).

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Вијести из странијех књижевности.

— У потпуној свесци де Губернатисове „Revue Internationale“ (од 25. Августа по нов. кал.) има допис из Загреба о хрватским књижевним приликама. У допису има доста нетачности и фалсификација историје. Исао га је Јос. Старе.

— Натуралистички роман није никад у девициту. Мо пасан је онег нов један комад изабро на књижевни пазар под насловом: „Les Soeurs Rondoli“. Кома ни то није доста, ко хоће да „студира“ како се у Паризу развија „déssexement gomorrhéen“, тај нека чита Рашидлов роман: „Monsieur Vénus“ Неприродност је у париском роману поетала — природа!

— Du principe des nationalités — о начелу народности, зове се књига, коју је издао у Женеви млади Бугарин Ђуро Кожухаров. Писац се у њој обзире поглавити на прилике словенских народа, а труди се доказати (о чему се нико не сумња, ма за луду!) да и словенски народи имају право на самостални државни живот.